

A Könyvtáros folyóirat 1954 és 1975 közötti olvasószerkesztőjének emléktörédei a kiskabátos forradalom napjaiból*

1956. október 23-a, az a bizonyos keddi nap legfeljebb annyiban ígérkezett különlegesnek számomra, hogy feleségem, szül. *Hangyál Erzsébet*, a Népművelési Minisztérium könyvtári főosztályának előadója hivatalos „kiszállásra”, Miskolcra utazott, és magával vitte kétéves és nyolc hónapos kislányunkat, Katikát, emiatt rám hárult a feladat, hogy este meglátogassam a kisebbiket, a tizenhat hónapos Évit. A két gyerek ugyanis az angyalföldi, József Attila téri lakásunkhoz közeli, családi házacskás utcában egy háromgyermekes nyomdászcsaládhoz volt kiadva hatnapos kosztra és vigyázásra, most azonban anyja távolléte miatt kvártélyra is náluk maradt Évi. A nagyobbik kislány pedig azért utazott az anyjával, mert annak bátyja, *Hangyál Sándor* Miskolcon élt családjával, a repülőtérről rádióállomásának vezetője volt – ennek a későbbiekben még lesz jelentősége –, s nekik feleségem a hivatalos munkáját a rokonlátogatással összekötve kívánta bemutatni kislányunkat.

A *Könyvtáros* szerkesztőségébe, a Lenin körút 9–11. szám alatti New York-palotába a szokásos reggel kilenc órai kezdésre megérkezvén, a figyelmem – érthetően – megoszlott a szokatlan családi helyzet és a szerkesztőségi ügyek között. A folyóirat októberi száma – címlapján *Kosztolányi* portréjával – már megjelent, a novemberi szám anyagán minden különösebb feszültség, izgalom nélkül dolgozunk, nem sejtvén, hogy soha nem fog nyomdafestéket látni.

A közhangulatot hetek óta valamilyen változás iránti várakozás uralja, aznap meg éppenséggel különös hírek keringenek a levegőben: a műegyetemisták felvonulásra szánták el magukat: lesz-e tüntetés, engedélyezik-e a menetet vagy nem engedélyezik? Kíváncsiságnak és a feltűnően meleg őszi napsütésben egy kis ebéd utáni sétálás vágyának engedelmeskedve, úgy ahogy vagyok, és ahogy az után mindenki más is jár-kei, kiskabátban [a maiaknak: zakóban] elindulok az esetleges tüntetésnézőbe a Rákóczi úton a Duna felé! Egészen addig megyek, amíg egyszer csak áthatolhatatlanul keresztezi utamat egy sűrű sorokban jobbra, északnak tartó embertömeg. A járdán bámulva olvasom a fejek fölött hullámozó feliratokat. ismerős arcokat keresek a nemzeti színű zászlók alatt, de nem találok. Nézelődés közben egyszer mintha nevemet hallanám, és valóban: – Gyula, gyere velünk! – érkezik a kiáltás-hívás az egyik sor közepéről. *Pók Lajos* integet onnan – ő *A Könyvtáros* állandó szerzője, „civilben” a Művelt Nép Könyvkiadó irodalmi vezetője. Lajos készítésére én is beálllok a sorba, és menetelek a vonuló száz-

* A szerkesztőség által terjedelmi okokból rövidített szöveg.

ezerrel együtt a Margit hídon át Budára, a Bem térre, a lengyelek és a magyarok közös, kis termetű nagy szabadsághősének szobrához. Hogy ott, meg azután mi történik–történt körülöttem és bennem, szégyenkezve be kell vallanom, képtelen vagyok visszaidézni. Arra emlékszem csupán, hogy a rengeteg ember miatt nem láttam a szobrot, és a távolságtól nem hallottam a szónokot sem. Utána kellene nézmem: jól tudom-e, hogy *Sinkovits Imre* szavalt, és *Péter bácsi* (Veres Péter) szónokolt. Arra sem emlékszem, mikor szakadtam el Pók Lajostól, mikor és melyik hídon át indultam haza, hogy a kisebbik gyereket láthassam. Az Országház mellett akkor még állt a Kossuth híd, azon keresztül éppúgy mehettem, mint a Margit hídon. A szerkesztőségbe bizonyosan nem tértem vissza. Hiába erőltetem az agyam, az egészek a részletei kihullottak belőle. Sőt, néhány fontos tényről sem tudok számot adni magamnak. Például: valóban a Rákóczi út és a Kiskörút Tanács körüti sarkán csatlakoztam a felvonuláshoz? Mintha keskenyebb úton jöttek volna Pók Lajosék! És a menet a Bajcsy-Zsilinszky útról a Szent István körútra térve fordult-e rá a Margit hídra, vagy már a találkozásom a felvonulókkal és maga a menetelés is a Dunához közelebb történt? Egyáltalában: miért nem emlékszem arra sem, mik voltak a táblák feliratai, énekeltünk-e, s ha igen, mit, jelszavakat skandáltunk-e és vajon miket, láttam-e, láthattam-e kivágott címerű zászlókat a Bajcsy-Zsilinszky út házainak ablakaiban, vagy ezeket csak utólag képelem és a képeket később, a magazinokból rögzítette az agyam?!

Olcsó dolog volna most, a vonatkozó szakirodalom átbogarászása után az elfelejtett részleteket, jeleneteket megéltékké magasztosítani, véletlen részvételemet történelmi ihletésű, tudatos vállalássá aranyozni, de nem tehetem, nem engedi a tisztesség. Mivel abból az időből számos jelenet, mozzanat, sőt egy-egy mondat vagy éppen csak *szó* is rendkívül élesen vészelt át bennem fél évszázadot, azt kell hinnem, az emlékezetkihagyás oka nem a szenilitásom, hanem valami egészen más: Nem ismertem fel az esemény történelmi jelentőségét, emiatt 31 éves agyam nem tartotta fontosnak megjegyezni a részleteket sem. *Stendhal* regényének, *A pármái kolostornak hőse*, a 17 éves Fabrizio del Dongo mindenáron csatlakozni kíván bálványozott Napóleonjának hadához, ám amikor sok ügyetlenkedése-viszontagsága után végre – groteszk módon egy markotányosasszony segítségével – megérkezik a waterlooi csataterre, tanácstalanságában így fordul az első, nagyon járatosnak vélt öreg katonához: „Uram, most először vagyok csatában... De mondja, igazi csata ez?” Fabrizioval ellentétben én elfelejtettem feltenni a kérdést Pók Lajosnak és a mellettem felvonuló barátságos ismeretleneknek: – „Tessék mondani, lehetséges, hogy mi most éppenséggel a világtörténelemben menetelünk?” Utólag, visszanézve már tudjuk, hogy azt tettük. De akkor és ott eszembe se jutott ilyenre gondolni. Bizonyára éppen amiatt nem emlékszem a részletekre, mert akkor és ott számomra minden olyan *normálisnak* tűnt fel. Nekünk ma ez a dolgunk, ez a vonulás, mert bizonyos dolgokra fel kellett hívnunk a figyelmet, hiszen gyökeres változtatásra, megoldásra–teljesítésre vártak, és miután bizonyára megoldják–teljesítik őket, hisz’ teljesíthetők, holnap már más lesz a dolgunk – véltem akkor.

A méltósággal vonuló százezer közé állva úgy érezhettem – éreztem is – magam, mintha falusi gyermekkorom búcsújárásában az andocsi kegyhely felé tartanánk, vagy az úrnapi körmenet áhítatos sokaságában lépdelnénk együtt a vespéremi püspöki várban. Mindebben és ott, az októberi menetben is a közös hit és a remény beteljesülésének vágya volt a fontos, nem pedig az, hogy ki és milyen

magasra emeli a szentségtartót, a monstranciát, és hogy kik, milyen erővel rázzák az ünnepi csengettyűket.

Kitérő egyetlen szóért

Amilyen se kép, se hang az emlékezetem a magyar október nagy menetelésének részleteit illetően, olyannyira éles képeket és hangokat őrzött meg az utána következő napokról. Egy szó, egy először akkor hallott-használt megszólítási forma a szabadság tizenhárom napjának kulcsszavaként különösen megmaradt bennem. annak az ötven év előtti helyszínek képeivel együtt, ahol elhangzott. Kimondásához azonban engedtessek meg nekem, hogy háttérének, körülményeinek megvilágítása végett némi kitérőt tegyek.

Október 25-én, csütörtökön az állítólag helyreállított rend lehetővé tette, hogy a szomszédos lépcsőházban lakó *Sallai Istvánnal* együtt bemenjünk munkahelyünkre – ő az Országos Széchényi Könyvtár módszertani osztályának (is) kiutalt Múzeum utca 3. szám alatti házba. Gyalog, mert a villamosok, autóbuszok nem közlekedtek. Az Oktogonig haladva nemigen találkoztunk a harcok nyomaival, de miután Sallaitól elváltam, a Lenin körúton a New York-palota felé haladva egyre ijesztőbbé vált az utca képe. A Nagykörút és a Rákóczi út kereszteződésében, és méginkább a *Szabad Nép* székháztól minden irányba tekintve, a szétlőtt épületek látványa már nem lövöldözésekről, hanem valóságos városi háborúról tanúskodott. A Nemzeti Színház és az EMKE Kávéház között, a járdára felfutva egy féloldalra dőlt szovjet páncélozott szállítójármű, mellette a földön egy közép-ázsiai arcvonású halott katona. Rémulten menekültem a szerkesztőségbe. Pontosabban: csak szerettem volna, mert a folyosón mindenütt idegenek álltak utamba. Amikor sikerült igazolnom magam, a szobámba benyitva fegyveres, félig katonai, félig civil ruhás fiatalokba botlottam. Kiderült, hogy az *Igazság* című új napilap készítői vertek tanyát nálunk, és szerkesztik ott *Nagy Imrét* támogató újságjukat. A főszerkesztő, az érzelmeiktől és indulatoktól állandóan túlfűtött *Obersovszky Gyula* is feltűnt egy pillanatra a folyosón – őt azelőtt csak egyszer láttam, a Magyar Újságírók Szövetségének székházában. Kiderült az is, hogy helyette se a nyugodtabb, mindig mosolygó *Vészi János*, a *Népművelés* című folyóirat felelős szerkesztője, akit viszont jól ismertem, mert első szakmai írásom az ő egykori lapjában, a *Népművelési Értesítőben* jelent meg 1952 decemberében. Mivel a körülmények arra utaltak, hogy rám ott és akkor semmi szükség nincs, elhagytam a *Könyvtáros-Igazság* szerkesztőségi „körletét” és megpróbáltam valahol *helyre jutni*. Ennek bolyongás lett a vége és az, hogy fura helyzetekbe kerültem, ilyen helyeken tűntem fel. Csak villanásnyi képekben: a palota homlokzati részén, az emeleten erkélyes szoba, talán a vállalatvezetőnké, a Lapkiadó Vállalat igazgatójé. Az erkély alatt az utcában feltűnő járókelőkből kisebb tömeg verődik össze, vagy száz-százötvenen is lehetnek, s *Függetlenség*, *szabadság / nem vagyunk mi fasiszták* – skandálják. Valakinek ki kell oda mennie szólni hozzájuk. *Pethő Tibor*, a náciellenes *Magyar Nemzet* alapítójának, *Pethő Sándornak* fia lép ki az erkélyre. Valaki elkezd a *Himnusz*t énekelni, a tömeg vele tart. Utána a *Szózat* következik. amikor azonban ismét belekezd az illető a Himnuszba, lentről kiabálások: *Kívülről tudjuk már a Himnusz*t meg a *Szózat*ot is – másról beszéljünk! Ekkor egy szovjet

tank jelenik meg a József körút felől. A tömeg szétrebben, futás a keresztben fekvő Dohány utcába, többen behúzódnak a kapualjakba, hozzánk is bekéredzkezik néhány ember. Az utca széles, a tankot kevésbé fenyegeti az a veszély, hogy valamelyik ablakból benzines palackot dobnak rá, elrettentésül elhaladtában, jövet-menet mégis kilő egy-egy gránátot valamelyik homlokzatra, amellyel éppen szembefordul. A lövések után, mint a pulykák, kíváncsian-eszementen kidugjuk a fejünket. A látvány: a szemben lévő kis tér kiszélesített oldalát lezáró ház első emeletén, a két ablak között eltűnt a fal, a gránátvágta, füstölgő lyukban a tépett függöny szárnyai fehér zászlóként lengenek a légnyomástól...

Másik kép: a székház kapuja előtt állok, egy összeverődött, kis csoportban. Értesítéseket próbálunk szerezni a helyzetről. Odafut hozzánk egy nálam jóval fiatalabb fiú: – Az Országház előtti téren ölik a magyarokat, ne hagyjuk, gyertek! – kiáltja. És elrohan úgy, minden fegyver nélkül. (A 90-es évek közepén hallottam *Arnóth Károly* könyvtárostól, hogyan sebesült meg ott, a Parlamentnél ő és mellette *Nagy Pista (Ágh István)* költő és szintén könyvtáros. Arról a mészárlásról annyi legenda kering 1956 óta, az évforduló talán érdemes alkalom volna megőrlésükre.)

Újabb kép, képsor: délután erősödik a harci zaj, behúzódnak a sajtószékház lépcsőházi előterébe, ahova időnként bekéredzkezik az utcáról idegenek – mint akkor mindenütt, nálunk is beengedik őket. A jövevényekkel újabb és újabb összevissza hírek érkeznek, csak annyi hiteles belőlük, hogy nem tanácsos az utcán mutatkozni. Még sötétedéskor is vagyunk néhányan, tanácstalanul, merjünk-e hazaindulni a kiszámíthatatlan városon keresztül, s ha nem, hol húzzuk meg magunkat éjszakára? Egyszer csak a lépcső tetején feltűnik a közelünkben működő *Fotó* című folyóirat olvasószerkesztője, *Szegedi Emil*, aki a korlátba kapaszkodva sántikál lefelé. Futok, hogy segítsék neki. Amikor megtudja, miért vagyok még itt, gondolkodás nélkül meghív magukhoz. Rám támaszkodva botorkálunk ki a sötétbe, és a Dohány utcán balra fordulva lassan lépegetünk a Tanács körút felé. Óvatosan elkerülve az Engels [Erzsébet] tér és a Deák Ferenc tér sarkán fekvő, volt Kraszner-házat a benne levő rendőrkapitányság miatt, eljutunk ahhoz a hídszerűen kialakított épülethez, amelyben Szegedi Emil lakik. Ez a József nádor téri ház, ahol 1949 és 1952 között a Népkönyvtári Központ működött, és ahol én is dolgoztam Sallai István keze alatt 1952 márciusától augusztusáig, a Széchenyi Könyvtár módszertani osztályának megalakulásáig. Szegedi Emil felesége a legnagyobb természetességgel és vendégszeretettel fogadja a váratlan vendéget. Vacsora közben azonban remeg a gyomrunk, mert a csukott ablakon is áthallatszik az eléggé közeli rendőrségi épület előtt tüntető tömeg moraja. Mi történik, ha a gyúlékony légkörben lövöldözés robban ki, és lángra kapnak a környező utcák házai? (Utóbb hallottam, hogy a frissen letartóztatottak szabadon bocsátását követelték.)

Egy kedves kis, erkélyszerű kuckóban, szétnyitható nyugágyon töltött éjszaka után, reggel óvatosan, oldalazva, a középületeket elkerülve indultam meg az angyal földi József Attila téri lakóházunk felé. Időnként meg-megálltam a kapualjakban vagy kertajtókban álldogáló csoportoktól érdeklődni, merre biztonságos a továbbhaladás. Azt beszéltek ugyanis, hogy az útirányomba eső lakótömbök egy részének tetejéről orvlövészek vadásznak a járókelőkre. Arra már nem emlékszem, hol és hogyan „keltem át” a körúton, de arra igen, hogy ez a Sztálin utat (Andrássy

utat) kikerülve, már azon túl, a Nyugati pályaudvar felé eső oldalon történt. Araszolgatásom közben legközelebb már a Szív utca vonalában, egy azt keresztező utca bal oldali, kis előkertes bérházánál álltam meg érdeklődni a továbbhaladás célszerű iránya és módja felől. Egy kis csoport álldogált a kertajtóban. Hangadójuk láthatólag egy szemüveges, filosz kinézetű, korombeli férfi volt, célszerűnek látszott őt megszólítanom. Valóban, tárgyias és hitelesnek tűnő felvilágosítást adott a környék biztonsági helyzetéről. Amikor elköszöntem tőlük, és tovább mentem volna, a következő mondatot hallottam a befelé, a ház felé induló útbaigazítóm szájából: – „Akkor hát, *polgártársak*, menjünk be és beszéljük meg, mik a leg-sürgősebb tennivalóink!” Egy pillanatra megállított a szó, amit kimondva akkor hallottam életemben először. Mi ez a megszólítás, és miért éppen most és itt hangzik el? Hogy miért nem *elvtársak*, az nyilvánvaló, de miért nem például *urak*, *uraim* – visszatérve a még csak egy évtizede letűnt félféudális úri világ szokásos megszólítási formulájához? Vagy miért nem *kedves szomszédok*, netán *kedves lakótársak*? Feledve az éppen forrongó események esetlegességeit és a bizonytalan jövőt, számomra akkor vált 1956 egyik meghatározó értelmezőjévé és kulcsszavává az 1789-es *citoyen* megszólítás magyar kimondása, és ezáltal birtokba vétele is. Ebből az öntudatosan használt, kiejtett megszólításból úgy éreztem, hogy akkor, 167 év, 3 hónap és 11 nap után, 1848-ra figyelmeztetve ismét bejelentkezett Budára és Pestre a francia forradalom.

Az Igazság napjai A Könyvtáros szerkesztőségében

Amint már említettem, szerkesztőségünk helyiségeit a felkelés első napjaiban egy új napilap, az *Igazság* foglalta el. A Lapkiadó Vállalatnak már akkor is legalább száz lapja volt, a vállalati székházul szolgáló New York-palotának pedig szintén legalább száz szobája, vajon miért éppen a mi öt helyiségünket foglalták el az új lapcsinálók? A főnökhelyettes, *Vészi János* maga is a házban dolgozott a *Népművelés* szerkesztőjeként, ebből az következett volna, hogy ki sem mozdulva megszokott környezetéből, inkább oda telepíti új szerkesztőtársait. Az egyik kizáró ok az lehetett, hogy az ő – emlékezetem szerint – három szobájuk kevés lett volna, a másik talán az, hogy a Miksa (ma Osvát) utcai fronton, nehezebben megközelíthető és kevésbé biztonságos helyen volt. A mi öt szobánk a székház első emeletén, egyetlen, lezárható folyosóról nyílt, a főnökség–titkárság három helyisége egybenyithatóan. Ráadásul a négyzet alaprajzú palotaházban nem a három utcai front (Lenin körút, Dohány utca, Miksa utca) valamelyikén, hanem az Athenaeum nyomda épületére támaszkodó, a nyomdával ajtóval összekötött keresztszárnyban. Az épület valamennyi frontjának szétlövése és a felső emeleteket ért kisebb bombázások rombolásai után is használható maradhatott volna.

Az október 29-én kezdődő, nyugodtabb héten *A Könyvtáros* jövője miatti aggodalmunk szinte mindennap összehozott bennünket, a szünetelő szerkesztőség tagjait a házban. Névleges főnökünket, *Katona Jenő* főszerkesztőt nem láttuk, de a valóban mindenért felelős szerkesztő, *Zolnay Vilmos* ott volt, megpróbált valamit tenni is valamennyiünkért. Jó ismerősénél, *Vészi János*nál kijárta, hogy a tavasszal „bulvárújságíró” minősítéssel hozzánk helyezett *Kussinszky Endre* tördelőszerkesztő beugorhasson dolgozni az *Igazság*hoz néhány órára. Sőt Zolnay

maga is vállalt ilyen alkalmi szerkesztési munkákat, ha igényt tartottak rá. Írt is a lapba: amint melegebben elmondta nekünk, két szösszenetet eresztett meg az írók által akkoriban – elsősorban a népművelési miniszteri ténykedése miatt – nagyon utált *Darvas Józseftől*. (Az igazság kedvéért el kell mondanom, hogy Darvas József megítélése a '60-as évtized alapján sokban változott: Mint az Írószövetség elnöke vidéki írókat–költőket védett meg a helyi hatalmasságok zaklatásaitól, irodalmi munkásságában megpróbált szembenézni saját múltjával is, és 1968-ban megindította az *Olvasó Népért* mozgalmat, amely nagyon sokat tett a könyvtárakért.)

Visszatérve az *Igazsághoz*: Zolnay Vilmos és Vészi János barátsága arra is jó volt, hogy felelős szerkesztőnk a bizonytalan jövőjű munkatársairól – *Bán Gézáné* titkárnőről, *Lékay Ottó* irodalmi rovatvezetőről és rólam – megpróbálhasson gondoskodni. Azt találta ki, és meg is valósította, hogy felvetet bennünket az *Igazság* bérlistájára, tehát így kvázi alkalmazottai leszünk a lapnak. Persze Zolnay nem tudhatta, hogy abban a felbolydult, különös világban december végéig mindenki rendszeren megkapja fizetését, és csak utána rúgják ki. (A lista csaknem veszünköt okozta, mert a szovjet bevonulás után „gondos kezek” kimentették a romos épületből, és amikor 1957 áprilisában *Katona Jenő* immár valóságos főszerkesztőségre pályázva lapengedélyt kért, *Szirmai István*, a Tájékoztatási Hivatal vezetője dokumentumként Katona orra alá dugta: – Íme, ilyen munkatársakat akar újból alkalmazni! Szirmai alig hitte el Katona Jenőnek, hogy pénzt nem vettünk fel, munkát nem végeztünk.)

Az *Igazság* a forradalom leverése után is még egy ideig – immár illegálisan – megjelent. Utolsó napjaiban már egészen rendkívüli körülmények között. Erre abból következtettem, amit a lap újraindulásakor, 1957. április 11-én a korábbi, sebtében helyreállított helyiségeinkbe visszatérve tapasztaltam. A titkárságot a felelős szerkesztővel összekötő ajtó alsó fele, úgy 30-40 cm magasságig tele volt írva le-föl futó sorokkal, de a talpukon, nem fejfel lefelé. Az egyik mondat például ez volt: *Mikó utca 800 halott...* A többi is hasonló, a harcokra utaló adat, feljegyzés. Csak lassan vált világossá számomra, hogy az, vagy azok, akik az *Igazságot* talán még akkor is szerkesztették, amikor már oroszok jártak a ház másik felében, a padlóra fekve, a készüléket maguk mellé helyezve, a harcok alatt is mindvégig működő telefonvonalakon keresztül gyűjtötték a híreket a város különböző pontjairól tudósító harcostársaiktól. Mindaddig, amíg lehetett...

Említettem a lap 1957-es újraindulását. Történetét a *Könyvbarát – A Könyvtáros* születésének harmincadik évfordulóján megírtam a *Könyvtáros* 1981. évi 7., júliusi számában. Ma is vállalom minden sorát. El kell számolnom azonban a szerkesztőség két olyan tagjának sorsával, akiket ott nem említettem, mert az 1957-es *Könyvtáros*nál már nem álltak alkalmazásban. Nem is állhattak, mert tudták róluk azok, akiknek fontos volt tudni, hogy ők nemcsak szerepeltek az *Igazság* listáján, hanem ott bár kicsit, de szerepet vállaltak. *Zolnay Vilmos* felelős szerkesztő gerincesen nem is akart semmilyen állást vállalni az új rendszerben. „Szabadúszó” íróként cikkek, rádiójátékok, könyvek írásából élt. *Katona Jenő*, becsületére legyen mondva, a *Könyvtáros* hasábjait nyugdíjba vonulásáig rendelkezésére bocsátotta a szerkesztőség élén volt elődje, Zolnay számára. (Utána pedig utódja, *Páldy Róbert* is ezt tette.) Amikor a folyóiratunk említett évfordulóján arra kértem, írja meg emlékeit a *Könyvtáros* élén 1952-től 1956 végéig eltöltött

évről, Zolnay Vilmos azzal hártotta el a felkérést, hogy élete nagy tévedése volt az a fél évtized, olyan terepre tévedt, ahol az ő számára nem termett babér. Mint volt munkatársa az akkori kiválasztási gyakorlat ismeretében állítom: nem járt vele rosszul a szakma. Igaz – a korabeli íróársadalom nagy részéhez hasonlóan – az ő 1945 utáni magatartását is a meggyőződéses rákosizmus jellemezte, de kiábrándult társaihoz hasonlóan 1953-tól már tántoríthatatlan ellenfele a bölcs vezér és Sztálin legjobb magyar tanítványa politikájának, valamint az egész pereputty-nak, amely Rákosit körülvette és hatalmát mindenáron fenntartani igyekezett. A szerkesztőségben nemcsak *Karinthy Ferenc*, *Devecseri Gábor* tűnt fel rendszeresen, hanem *Örkény István*, *Kolozsvári Grandpierre Emil*, *Vihar Béla*, *Bárány Tamás*, továbbá a már emlegetett *Vészi János*, a Nagy Imre-család barátja és mások is, írók–újságírók egyaránt. Zolnay negyvenévesen beült az iskolapadba, és vörös diplomával zárta a Miszti-féle könyvtáros-főiskola hároméves levelező tagozatát. A szakszerűség növekedése *A Könyvtáros* (1955-ben: *A Könyv*) fejlődésén is lemérhető, a szakma mindinkább magáénak fogadta el a lapot, vezetői partnerüknek tekintették Zolnay Vilmost. *A Könyvtáros* első öt évének – lényegében Zolnay szerkesztői működése egészének – mérlegét méltán vonta meg ekként *Kőhalmi Béla* a folyóirat 1956. évi júniusi számában: „Egyedül »A Könyvtáros« öt évfolyama alapján az elmúlt öt év magyar könyvtárügyének mozgalmas történetét nem lehet, de nélküle sem lehet megírni.” – Zolnay Vilmos élete tragikusan ért véget: édesanyjához hasonlóan – talán mert az ő génjeit örökölte – önként ment a másvilágra 1983-ban, és magával vitte feleségét, *Martos Erzsébetet*, az Országgyűlési Könyvtár megbecsült ny. osztályvezetőjét.

Az *Igazsággal* kapcsolatba hozott másik munkatárs, *Kussinszky Endre* (az ő sorsa külön regényt érne meg, igaz, a volt mauthauseni politikai fogoly, bár nem a saját nevéen, de szerepel is egy *Boldizsár Iván*-színdarabban) viszonylag olcsón megúszta: először a mezőgazdasági laphoz helyezték, évekkel később azonban már másutt is befogadhatták. A hatvanas évek végén a salgótarjáni *Karancs* éttermében találkoztam vele: a megyei újság elégedett munkatársa volt, talán olvasószervezői minőségben.

(Újraolvastam az iménti, az *Igazságról* írtakat, kötelességem pótolni egy mulasztásomat: nem szóltam ugyanis arról, hogy amikor *A Könyvtáros* újraindulásakor, 1957. április 11-én négyünk – *Katona Jenő*, *Lékay Ottó*, csekélységem és a titkárnőnk – leült ugyanahhoz az íróasztalhoz, ahonnan fél évvel korábban utójára felállt, a fiókokban hiánytalanul megtalálta, amit október 23-án otthagytott. Senkinek még egy radírja, színes ceruzája vagy töltőtolla sem hiányzott. A hadi körülmények között ott dolgozó *Igazság* munkatársairól jellemzésül talán elegendő ennyi.)

Káosz helyett csoda: apróban működött az ország!

Számomra a magyar október egyik különlegessége, hogy a harcok ellenére sem a káosz uralkodott el a fővárosban, hanem bizonyos területeken, az apróbb részletekben a dolgok szinte jobban kezdtek működni, mint a „népi demokrácia” langyos, slampos „békebeli” közszolgáltatásai a maguk idején. A következőkből talán kiderül, hol és miben.

Amikor az első napok után, a harcok elültével egyáltalán mozogni lehetett a New York-palota környékén, érthető okokból megpróbáltam hozzájutni takarékbán tartott pénzünkhez.

A Szabad Nép székházával szemben, a Népszínház utca sarkán levő postát azonban szétlőtték a tankok, így amikor odabotorkáltam, a legrosszabbra voltam elkészülve: *Nincs posta, nincs pénz – majd ha helyreállítják, lesz* – azelőtt ezt a felvilágosítást kaptam volna. Ezzel szemben tisztviselők igazítottak útbá a ház előtt: – Tessék a legközelebbi takarékpénztárhoz menni, amely itt és itt van, kiadják a betétjét. A még jobban szétlőtt József körút egyik mellékutcájának véletlenül éppen maradt postahivatalában a betétesek hosszú sorának végére kellett beállnom, ám a tisztviselők most nem azzal töltötték az időt, hogy megmagyarázzák, milyen igazolványokat szerezzünk be a náluk tulajdonképpen „idegen” betétkönyvek hitelesítésére, miért nem fizetnek most. A részükről korábban elképzelhetetlen bizalomnak köszönhetően viszonylag rövid idő múlva már kezemben volt a család összes megtakarított pénze, 1500 forint.

Amikor feleségem említett miskolci útjára ment, nem volt semmi a kamránkban. Azok az idők már rég elmúltak, amikor valamennyi „rendes” család – tisztviselők, iparosok és „jobb munkások” is – minden ősszel egész évre feltöltötte az élelétárat liszttel, zsírral, cukorral, krumplival. (Nota bene: a jegyrendszer idején már néhány kiló zsír és cukor „felhalmozásáért” is súlyos büntetéseket osztogattak.) Napról napra éltünk, mi is és mások is a városokban. Élelétárunk feltöltésére a pénz immár megvolt, a József Attila tér sarkán pedig ott a Közértünk. De az óriási sor is, amelynek én, a filosz, valahogy mindig a végére szorultam. Szerencsére a csoda nem vonult el Angyalföldről sem: a máskor kiállhatatlanul arrogáns eladók teljes segítőkészséggel dolgoztak, a bolt nem zárt be addig, amíg a sor tartott. az áru nem fogyott el, mert honnan-honnan nem, de naponta feltöltötték, s a pékek szünet nélkül sütötték a kenyeret. A vidékről teherautókon érkezett az élelem, a falvak és a termelősövetkezetek ajándéka. Angyalföldön is átporzott jó egypár autó, némelyikről hízott libákat, kacsákat, csirkéket dobáltak az üzletek előtt várakozók közé, mégpedig ingyen, csak úgy, az összetartozás, a testvériség és a hála jegyében.

A vidék, a falu ajándékaiból bőven jutott a kórházaknak is, az ápoltaknak, sebesülteknek, meg mindenkinek. Senkitől nem kérdezték, milyen jögon merít az asztalokra kirakott tálakból. (Ma már nem tudom, hogyan keveredtünk egyszer az Alsó-erdősori kórházba: a szerkesztőség három tagja és egy vendégünk kapott ebédet ott.) Ha valaki élelmiszerhez jutott, magától értelődően megkínálta a szomszédot, sőt gyakran az egész lépcsőháznak kedveskedett néhány falattal. Ennyi jó embernek ennyi jótettét, ekkora segítőkészségét korábban csak 1944 – egyébként szörnyű – télén tapasztaltam ide-oda hányódó leventeként–katonaként: mindig akadt katonai jármű, amely – sokadmagammal együtt – felvett, és hajlék, amely ismeretlenül is befogadott.

Visszatérve az égből hulló libákra–kacsákra: ezekből ugyan egy sem jutott nekem, de a bolti élelmiszerből alaposan bespájkoltam.

Az, hogy családunk újra teljes lett, ugyancsak az akkori segítőkészségnek köszönhető. Más lehetőség ugyanis nem lévén, sógorom, a már említett miskolci repülőtéren rádiós, megkérte november 3-án a Budapestre induló repülőgép pilótáját, hogy hozza magával testvérhúgát meg a kislányát. A kivénhedt katonai gép kétszemélyes, emiatt a kérés teljesítése teljesen szabálytalan, tehát sértődés nélkül

visszautasítható lett volna. Mégis az történt, hogy a pilóta szorított valami kis helyet az anyának, aki így, ölében a kis Katikával, szerencsésen megérkezett a Budaörsi repülőtérre. Ráadásként a repülőgép másik utasa egy katonai gépkocsival Angyalföldre is hazahozta feleségemet és a kislányt. Elképzelhetetlen volt, hogy a katonák pénzt fogadjanak el a szállításért. Mindez a szabad Magyarország utolsó napján történt, mert a következő nap november 4-e volt...

Az utána következő szomorú történetet hadd zárjam le az önfeláldozásig menő szolidaritásnak egy felemelő példájával: 1956 januárjában *A Könyvtáros* társlapot (tulajdonképpen mutációt) kapott, a *Könyvbarátot*, amelynek megindítását *Köpeczi Béla*, a Kiadói Főigazgatóság vezetője kezdeményezte a szabadabb légkörben megindítható valamiféle könyvbarát-mozgalom támogatására (lásd a francia könyvklubokat és az 1945 előtti Királyi Magyar Egyetemi Nyomda *Könyvbarátok* hálózatát, azok akcióit). Az irodalomkedvelő nagyközönség számára kitalált folyóirat kevésbé „könyvtáros” címlapot kívánt, ezért arra nem az MTI Fotóarchívumában kellett képet keresnem, hanem *Zolnay Vilmos* reklámfotósra bízta a fénykép elkészítését. *Falus Károly* felvétele még is jelent a *Könyvbarát* (majd a *Könyvbarátot* is magába foglaló *A Könyvtáros*) címlapján. Fotelben ülő és könyvet olvasó, fekete hajú, fekete garbós, Karády Katalin-szerű, gyönyörű nőt ábrázol, a háttérben üveges, sötét színű, a Lingel-szekrényekhez hasonló, de rosszabb kivitelű könyvespolcok, rajtuk dülöngélő könyvsorokkal. Ha valahol ilyet láttam könyvtárban, valósággal belebetegedtem, tapasztalván, hogy aki ezt a rendetlenséget az akkor már általánosan használt könyvtámaszok ismerete ellenére is eltűri, az egyéb szakmai alantasságokra is képes. A fotó készítőjének, *Falus Károlynak* a vonásait „didaktikus okokból” jól megjegyeztem, noha csak egyszer-kétszer láttam őt. (Még ma is emlékszem arcára.) Az MTI fotósaival, akiknek felvételeit én válogattam ki rendszeresen, meg szoktam beszélni, hogyan fényképezzenek szakszerűen könyvtári enteriőröket és eseményeket. Falus esetében is reméltem, hogy amikor legközelebb valahol találkozunk, felismerem, és megbeszélhetem vele, hogy ha sor kerül rá, milyen könyvtári vagy könyves környezetbe, háttér elé helyezze modelljét, modelljeit.

Erre az alkalomra azonban soha nem került sor. Szegedi Emiléktől hallottam, hogy november 4-e után szovjet golyó végzett vele. Egy pékségnél vagy valamely más sorbanálló helyen azt észlelték az ottlevők, hogy egy feljűk igyekvőt golyó terít le az utca közepén. Falus Károly megpróbálta kihozni a sebesültet a tüzelés vonalából. A következő lövedék őt érte.

Amikor idáig értem az írásban, felhívtam telefonon *Gera Mihály* fotográfiai főszakértőt, egykori könyvtárostársunkat, mit tudnak ők hőszám sorsáról? Az üzenet-rögzítőre mondott kérdésre három nap alatt sem jött válasz. Ezért *Kaján Mária*t, a *Fotó* című lap örökös munkatársát kerestem meg. Ő a történetemre némi gondolkodás, fejtörés után azt mondta: Falus a Corvin közben lakott, otthona szétlövéseskor végzett vele a golyó. Akkor most hogy van ez? Az én hőszám nem igazi, tudatos hő, hanem csak áldozat? Akivel csak az történt, hogy rosszkor lakott rossz helyen? – Én a legendát, ha valóban az, frissen, 1957-ben hallottam és éppen *Kaján Mari* főnökeiktől. Azt mondják, annyi 1956 októbere van, ahányan átéltek. Az én októberem így, ezzel a legendával együtt teljes. Így az enyém. Ha ötven évig ekként őriztem meg, tessék nekem így meghagyni!

Gerő Gyula